

ЕТНОЛОГІЯ

УДК 394.25(=135.1)(477.85)

Міхаела БУРЛА, Георгій КОЖОЛЯНКО

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ НОВОРІЧНОГО НАРОДНОГО КАРНАВАЛУ У РУМУНСЬКИХ СЕЛАХ ПІВНІЧНОЇ ЧАСТИНИ БУКОВИНІ

У статті досліджено організацію і проведення народних театральних вистав румунів північної частини Буковини. Показано роль громад молоді у підготовці і проведенні новорічних святкувань та магічність новорічних обрядів.

Ключові слова: Маланка, крилаті ведмеди, танці, пісні, одяг, жарти, магія.

Міхаела БУРЛА, Георгий КОЖОЛЯНКО

ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ НОВОГОДНЕГО НАРОДНОГО КАРНАВАЛА В РУМЫНСКИХ СЕЛАХ СЕВЕРНОЙ ЧАСТИ БУКОВИНЫ

В статье исследовано организацию и проведение народных театральных представлений румын северной части Буковины. Исследована роль коллективов молодежи в подготовке и проведении новогодних празднований и магия новогодних обрядов.

Ключевые слова: Маланка, крылатые медведи, танцы, песни, одежда, магия, шутки.

Mikhaela BURLA, George KOJOLIANKO

THE ORGANIZATION AND PROGRESSION OF THE FOLK NEW YEAR'S CARNIVAL IN ROMANIAN VILLAGES OF THE NORTHERN PART OF BUKOVYNA

The article examines the organization and progression of folk theatricals of Romanians in the northern part of Bukovyna. The role of communities of youth in the preparation and progression of New Year's celebrations is highlighted, as is the magical quality of New Year's rituals.

Keywords: Malanka, winged bears, dances, songs, attire, humour, magic.

Народна культура румунів Буковини відзначається багатьма традиційними звичаями і обрядами. До особливо захоплюючих і цікавих обрядів належать маланкові вітання під час новорічної ночі та гуляння переодягненої молоді у перший день нового року.

Дослідженням зимових календарних святкувань на Буковині займались вчені кінця XIX – початку XX ст. І. Сбієра [9] та етнографи другої

половини ХХ – початку ХХІ ст. Г.Спатару [10, 11], Г.Кожолянко [3], О.Курочкин [4], А.Мойсей [6].

Проте ряд питань змісту і символіки новорічних святкувань румунів північної частини Буковини потребують ґрунтовного дослідження. Найперше це стосується ролі парубочих громад села у організації і проведенні маланкових театралізованих дійств, ідейного змісту давніх маланкових пісень, магічних дій маланкарів тощо.

Ритуал «Маланка» можна поділити на кілька частин: підготовка та організація, склад виконавців та підготовка до обходу, ритуальний похід «Маланки», який є, з одного боку, складовими цілого, а з другого – окремими дійствами.

Ініціатива у проведенні громадської частини різдвяно-новорічних свят належала громадам парубочної молоді, організованих за територіальним принципом (село, кут села, хутір). Перевага юнаків (взагалі чоловіків) у виконанні зимових календарних обрядів історично склалася в умовах патріархального суспільства. Вона визначалася й підтримувалася в фольклорному середовищі діяльністю архаїчних спілок чоловічої молоді, відомих на Буковині як «asociații de tineret», «парубочі громади» [8]. Аналогічна статево-вікова регламентація простежується в традиційному маскуванні румунських «călușari» келушаріїв, молдавських мошів «тосії», болгарських сурванарів і нукерів та інших [3, с. 24].

Лише у невеликих населених пунктах влаштовувалася одна «Маланка», звичайно ж їх було декілька: на кожній вулиці або в кожному куті «сгтун». Так, у селі Красноїльськ Сторожинецького району Чернівецької області ще й сьогодні, за традицією, новорічні перебиранці збираються в 6 кутах: Тражяни-«Tragian», «Susenii», «Cotul de Vale», «Putna», «Valea Putnei», «Cotul de Jos», «Ciocanenii», «Pojojenii», «Puzdirenii» [1. – 1997. – Т.3, с. 12].

На цих зібраниях молоді звичайно розподіляли ролі головних виконавців рядження. При цьому прагнули дотримуватися певного канону. Так, на роль «цариць» – «regine» намагалися підібрати гарного парубка (іноді підлітка) з тонкими рисами обличчя, роль «ведмедя» – «ursul» додручали найсильнішому парубку, циганів, жидів, лікарів намагалися підібрати з найвеселіших парубків, які любили жарти і вміли повеселити людей.

При виготовленні костюмів для ведмедів використовували суху вівсяну солому, яку скручували на міцну нитку. За 2-3 дні до свята збираються 4-6 учасників і зшивають костюм ведмедя. Це виглядає так: на плечі одного чоловіка ставлять палку довжиною 3-5 м і від ніг починають зашивати, скручуючи солому навхрест і так доходячи до рук ведмедя [1. – 1997. – Т.3, с. 14]. Головний убір крилатих ведмедів – це обшита бусами національна шапка «сциста».

Костюм для звичайних ведмедів, які характерні для таких сіл, як Чудей, Красноїльськ, Буденець, Іжівці, створюють шляхом зашивання

«rogozul» на одязі. Звичайні ведмеді мають голови. Морда ведмедя виготовлена з липового дерева, обклеєна картоном чи овечою шкірою, у отвори для очей вставляють ліхтарі з червоним світлом [1. – 1997. – Т.3, с. 12].

Ведмедів супроводжують цигани, які в різних кутах сіл Сторожинецького району одягнуті по-різному: в одних кутах вони мають крислаті шапки і на одязі вишиті пурпурові стрічки та дзвіночки, в інших кутах вони одягнуті в шкіряні куртки й обтягнені широкими шкіряними поясами. Головні убори – овечі шапки, обшиті бусами. У руках вони тримають булави «buzdugane» [1. – 1997. – Т.5, с. 12-13].

Царі і цариці «regi si reginele» – одягнуті в національний румунський костюм. Царі «regii» одягнуті в білих штанах «iutari», сорочках «samase», обшитих узорами, кептариках «bondite», також прикрашених.

Цариці «reginele» одягнуті в горбатки «fote», які обшиті золотистими і срібними узорами, вишиті національні сорочки «samase», кептарики «bondite». Головні убори – це короки, на яких встановлені ікони, прикрашені бусами і дзеркалами. Царі і цариці мають в руках мечі [1. – 1997. – Т.3, с. 17].

Дід і баба одягнуті в національний костюм, тільки на обличчях мають маски.

Все це робилося потайки, щоб не розкрити інкогніто перебраних на святі. Репетиції карнавальних вистав і пісень найчастіше влаштовувалися в хаті, у дворі хати «калфи».

Ходіння з Маланкою» – «Malancuta» полягає в тому, що парубки збираються групами, наймають музику, якщо між ними немає музикантів, і ходять під вікна хат, де є дівчата. Прийшовши під вікно, парубки співають пісні, в яких вихваляють і оспівують батьків дівчини, а головним чином, саму дівчину, музика акомпанує співу. До некостюмованих персонажів «Маланки» відносять також «калфу» – «calfa». У багатьох випадках «калфа» виконує роль «діда»-»mosul». Якщо для участі в карнавальній процесії на куті збиралося багато парубків, то для забезпечення порядку окрім «калфи» обирали ще 2 його помічників.

Окрім костюмів головних персонажів найбільше часу забирали складні зооморфні маски, зокрема, маска ведмедя, руки, ноги і тулуб якого необхідно було обв'язати значною кількістю солом'яних перевесел. Такий костюм міг важити кілька десятків кілограмів, що вимагало від виконавця цієї ролі неабиякої фізичної витримки. За звичаєм, після всіх приготувань нашвидкуруч випивали і закушували. Ту же перед батьками і родичами свого ватажка – «калфи» парубки перший раз виконували новорічні щедрівки, маланкували, танцювали.

Варто згадати ще одну форму зібрання, коли учасники сходилися не до хати, а приходили поодинці, вже вдягнені на перехрестя доріг. Такий звичай і досі побутує в інших селах Буковини з українським населенням, зокрема у с. Великий Кучурів [3, с. 24-25]. На роздоріжжя приходять не лише перебрані парубки, а й дівчата. Під музику тут влаштовують зага-

льні танці, на завершення яких парубочий гурт виходив на свій новорічний маршрут.

За давньою традицією новорічні обходи маланкарів, як і різдвяних колядників, відбувались із настанням темряви, після заходу сонця, тобто в той час, коли, за повір'ями, розперізувалася всяка нечиста сила. Раніше в цю святкову ніч люди сиділи по хатах, побоюючись виходити надвір. Випадкова зустріч з рядженими на їх шляху не обіцяла нічого доброго.

Супроводжувана музиками, а інколи й співочим хором «Маланка» перебувала в русі всю ніч. До світанку, на Василя, ряджені щедрівники повинні були обійти все село або відвідений їм кут – «catun», де могло бути від кількох десятків до кількох сотень дворів.

Якщо на їх шляху траплявся перехожий, його могли кинути в сніг. Жінок і дівчат, яких зустрічали дорогою, намагалися облити водою, вимазати їм обличчя сажею чи попелом (давні символи багатства та родючості) [7, с. 175-176]. Випадкова зустріч двох «Маланок» раніше, як правило, закінчувалася бійкою, внаслідок якої траплялися серйозні поранення. За спогадами інформаторів, винуватців цих святкових інцидентів не було прийнято розшукувати і карати [1. – 1997. – Т.5, с. 17].

Звертають на себе увагу й інші особливості поведінки маскованих щедрівників, що дозволяють порівнювати їх з дружиною, котра перебуває у військовому поході. Суворо дотримувався принцип одновладдя: керівників «Маланки» – «калфі» належало вирішальне слово у визначені маршруту, місця і часу ритуалу. Свою керівну місію він здійснював за допомогою усних наказів, а також через умовні сигнали, що передавалися свистінням або дзвінком. Застосовуючи їх, можна було передати такі команди, як «перехід до іншого танцю», «вирушаймо в дорогу» тощо.

Так, заходячи на подвір'я, «калфа» спочатку запитував, чи приймають «Маланку». Господарі завжди відповідали позитивно. Тоді «калфа» давав команду зайти у двір. «Маланка» заходила у двір господаря під музику. «Калфа» запрошує по черзі всіх учасників ритуалу: «*baba si mosneagul*» – «дід і баба» до танцю. В багатьох випадках у ролі діда був «калфа». «Дід і баба» танцюють один танець. Якщо в хаті була дівка, то другий танець вона танцювала з «дідом». «Калфа» зупиняв танець і давав нову команду: «*regii si regine*» – «царі і цариці», які танцюють і співають під музику одночасно.

Після циган і ведмедів «калфа» закликає до танцю «*uf lele*», в якому танцюють євреї-жиди, цигани і циганята, лікарі-дохтори та інші масковані персонажі «Маланки». Після їхнього танцю всі маланкарі дякують господарю. Господар пригощає їх і платить їм гроши. Так маланкарі ходять з щедрівками усю ніч 31 грудня або 13 січня по селу.

В селі Чудей теж можна простежити такий звичай ходіння з «Маланкою», де після того, як маланкарі зайшли на подвір'я, вони починають щедрувати і вже тоді лунає заклик до танцю [1. – 1997. – Т.5 , с. 18].

У селі Красноїльськ серед маланкових дійових осіб виділяється «крилатий ведмідь». Це замаскований під «ведмедя» хлопець, одяг якого виготовлено із соломи. На місці рук – широко виставлені солом'яні крила. Водив такого «ведмедя» на ланцюгу «циган» з булавою в руці. Зайшовши на подвір'я маланкувати, «ведмеді» ставали в коло і пританцювали під мелодію свистків «циган».

У цьому селі щорічно змінюється тематика маланкових обрядодій. Одного року виготовляли з соломи вітряного млина, якого везли на возі, по обидва боки воза йшли «крилаті ведмеди», а на возі стояв «мірошник» з мішком муки. «Мірошник» розсипав муку у дворі, де «Маланка» вітала господарів з Новим роком.

Наступного року сценарій «Маланки» мінявся. Маланка імітувала роботу сільської бойні із забою худоби. Два «цигани» несли колоду, на якій виднілись сліди крові від відрубаної голови барана. Ще два несли сокиру, голову барана та здерту з нього шкіру. Два «жиди» тримали в руках двометрову дерев'яну вісь-вертел, на якій було насаджено тулууб барана, підсмажений на вогні. Зайшовши на подвір'я маланкувати, вертел встановлювали на підставки посеред двору, розпалювали сніпок соломи і продовжували підсмажувати м'ясо, потім пригощали ним господарів. Йдучи по вулиці села, «жиди» відрізали шматочки м'яса з вертела і пригощали також зустрічних.

Цікавий матеріал про буковинську «Маланку» подав румунський етнограф та історик І.Г. Сбієра у праці «Колядки, зіркові пісні та весільні поздоровлення. З народу взяті і народу повернені», опублікованій у Чернівцях ще в 1888 р.

Він писав, що маланкарі одягаються у жидівський, арабський, турецький, російський та ін. одяг, а один з них перевдягається у дівчину. Підходячи до вікна, починають співати:

Sloboziți Malanca-n casă,	Впустіть Маланку до хати,
C-afară plouă de varsă,	Бо надворі дощ іде,
Ea casa va mătura	Вона хату підмете
Și blidele v-a spăla.	I посуд помие [9, с. 4].

Якщо їх впускають до хати, то музиканти починають грати і всі танцюють гору. Потім маланкарі переходят до традиційних жартів. Колядники ходять з Маланкою до тих хат, де є дівчата на відданні, і починають там «порядкувати». За їхні жарти, що іноді переходят межі дозволеного, Маланку можуть випровадити з хати. «Слова Маланки та пісні, які колядники співають у хаті, я, – зазначає І.Г. Сбієра, – не надрукував у цій збірці, тому що були мною втрачені. З опублікованих у цій збірці колядні пісні під номерами 11 та 12 подібні на пісні Маланки. Наша Маланка здається мені ідентичною з Туркою у інших місцевостях» [9, с. 5].

Зміст пісні, яка вказана у праці І.Сбієри під № 12, є таким:

Три дівчини (Trei fetite)

Bădică Migdale	Дядько Мігдалє
Leru-mi Doamne	Леру Боже
Trei fetițe are.	Три дівчини має.
Pe una o cheamă	Першу звати
Ileana Brăileană.	Іляна Брэйляне.
Dar holdele ei	Але її нива
Înzădar se coc,	Дарма дозріває,
Căci vin păsărele	Бо прилетять пташки,
De iau spicurele	Заберуть колоски
Și se duc cu ele!	І відлетять з ними!
Bădică Migdale	Дядько Мігдалє
Leru-mi Doamne	Леру Боже
Trei fetițe are.	Три дівчини має.
Pe-a doua o cheamă	Другу звали
Greaca Dungureană.	Гряка Дунгуряне.
Dar oile ei	Але її вівці
Înzădar fătară,	Дарма плодяться,
Căci vin lupușei	Бо прийдуть вовченята,
De iau mielușei	Заберуть ягнят
Și se duc cu ele!	І підуть з ними!
Bădică Migdale	Дядько Мігдалє
Leru-mi Doamne	Леру Боже
Trei fetițe are.	Три дівчини має.
Pe-a treia o cheamă	Третю звали
Nina Dochicană.	Ніна Докікане.
Dar strugurile ei	Але її виноград
Înzădar se coc,	Дарма дозріває,
Căci vin păsărele	Бо прилетять пташки,
De iau strugurele	Заберуть грони
Și se duc cu ele!	І відлетять з ними!
O-nchinăm spre sănătate,	Вклонімось задля здоров'я,
Că-i mai bună decât toate.	Бо є найкраща з-поміж них [9, с. 1-13].

Після нічних обходів-вітань в день 14 січня всі групи маланкарів окремого села виходять на майдан-толоку, де кожна з «Маланок» намагається перевершити іншу у мистецтві танцю. Так, в селі Красноїльськ цього дня на толоку виходять в «Маланках» маленькі діти, переодягнені на циган і крилатих ведмедів, що робить «Маланку» ще більш яскравішою.

Наприклад, в «Маланку з Верхнього кута» – «suseni» с. Красноїльськ при вході на толоку ведмеді падають на коліна і, танцюючи, йдуть далі. В їх танці, на відміну від інших «Маланок», є момент, коли ведмеді лягають на землю, а цигани танцюють на них [1. – 1997. – Т.5, с. 17].

Під вечір 14 січня «Маланки» розходяться на заключну фазу обрядодії, тобто на розформування. Це відбувається пізно ввечері у «калфи», де маланкарів частують. Після декількох тижнів в призначений день відбувається частування «Маланки» – «pirlitura», де запрошені усі господарі, в яких танцювала «Маланка», їм накривають столи. Після цього починаються танці, які тривають до ранку [1. – 1997. – Т.5, с. 19].

Новорічні обходи з «Маланкою», як і колядні обходи, звичайно здійснювалися пішки. Але іноді використовувалися й транспортні засоби: віз, сани тощо.

Більшість дій під час маланкування мали магічний характер. Якщо в наш час магічна символіка практично втратилась, то у давнину це не були жарти. Всі маланкові обрядодії мали риси своєрідної служби-благання, це було чаклування добрих сил, ворожіння, скероване на підкорення таємничих сил. Перевдягнені щедрувальники – це добрі й злі духи. Наприклад, в образах «діда» й «баби» можна розуміти показ духів-Лада, душ праородителів, опікунів нив та добробуту господарів. Пізніше їх почали називати домовиками. В образі сівача – Рожаниця (Доля), Василя – Щедрий Бог, Маланки – господиня, «жида» й «цигана» – злі духи. Образ «кози» – це образ багатства, добробуту, врожаю. Первісна людина спостерігала, що на місцях згону чи стоянки худоби були дуже високі врожаї і припускала, що ці врожаї «приносила» худоба, зокрема коза. Образ коня – це образ сили й добробуту. Взагалі, тварини – це символ багатства.

Отже, новорічний карнавальний обряд «Маланка» румунського населення Буковини має свою етнорегіональну специфіку, зокрема у виготовленні костюмів, складі виконавців, сценарії та формах виконання.

Джерела та література: 1. Матеріали етнографічної експедиції Чернівецького національного університету (МЕЕ ЧНУ). Зберігаються у етнографічному музеї Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. – Т. 3. – Чернівці, 2004. 3. Курочкин А.В. Календарные праздники на украинско-молдавском пограничье и их современные судьбы // Советская этнография. – 1987. – № 1. 5. Лупу Э. Народные праздники // Декоративное искусство СССР. – 1974. – № 8. 6. Мойсей А. Аграрні звичаї та обряди східно романського населення Буковини. – Чернівці, 2010. 7. Урсу Н. Дерево жизни: нравы, обычаи, верования // Атеистические чтения. – 1990. – Вып. 20. 8. Petrescu G.V. Obiceiuri si traditii la sarbtorile de iarna // Zorile Bucovinei. – 1986. – 30 noiembrie. 9. Sbiera I. Colinde, cântece de stea și urări la nunți. Din popor luate și poporului date.– Cernăuți: Editura Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina, 1888. 10. Spataru G.I. În lumea teatrului popular. 11. Spataru G.I. În lumea teatrului popular. – Chisinau: Literatura artistica, 1984. 12. Surucian D.D. Sarbatori ale sufletului // Zorile Bucovinei. – 1988. – 2 ianuarie.